

Rok ve znamení čápa

Jedním z nejznámějších a nejoblíbenějších druhů ptáků je čáp bílý (*Ciconia ciconia*). Nezaměnitelný ptačí druh je odedávna symbolem počátku jara, štěstí, věrnosti a především zrodu nového života. Méně známým a o to vzácnějším už je jeho příbuzný čáp černý (*Ciconia nigra*). Oběma druhům byla věnovaná vysoká pozornost v roce 2014, kdy byli společně vyhlášeni Ptákem roku Českou společností ornitologickou, jímž se stal čáp bílý jako jediný už podruhé. Stalo se tak i při příležitosti celostátního sčítání a sledování změn výskytu, do kterého se mohla zapojit široká veřejnost a přispět tak k tvorbě mapy hnízdišť.

Jen velmi obtížně bychom našli někoho, kdo neví, jak čáp bílý vypadá nebo čím se živí. Můžeme ho vidět, jak v mělkých vodách vyhledává drobné obratlovce nebo větší hmyz stejně jako ho neomylně na hostinu přilákají zvuky traktoru na pole sbírat hlodavce a hmyz. Ostatně jako synantropní druh je s oblibou pozorován i na hnízdě, kdy vyhledává budovy, stromy nebo stožáry a staví mohutná hnízda v otevřené krajině rovin a pahorkatin. Čáp bílý hnízdí v severozápadní Africe, Evropě a střední Asii. V celé Evropě je tažným druhem se zimovišti v pásmu subsaharské Afriky až po jih kontinentu. Zatímco čáp černý se liší nejen zbarvením pouze s bílým břichem a klíny vybíhajícími na křídla, ale především preferovaným hnízdním prostředím. Žije skrytě v klidných lesích s dostatkem bohatě zarybněných řek i potoků v okolí, kdy převážnou složkou potravy jsou ryby. Hnízda staví v korunách vysokých stromů (u nás zpravidla buků), někdy i na skále. Jako zimoviště využívá pás států v oblasti Sahelu, rovník překonává výjimečně. Je výrazně plašší, ale s přibývajícím nasycením území jeho populací se také začíná přibližovat k lidským sídlům.

Oba v ČR zvláště chráněné druhy (čáp bílý jako ohrožený a černý jako silně ohrožený) jsou právě velmi zajímavé změnami rozšíření areálů od minulého století. Zatímco čáp bílý hnízdí na většině území ČR a lze u něj pozorovat především posun z nížin a rybníčních oblastí do vyšších poloh z důvodů intenzifikace a chemizace zemědělské výroby v unifikované krajině, tak čáp černý hnízdí na téměř celém území v lesnatých oblastech od nížin až po horní hranici lesa a zde se projevuje především trend obecného nárůstu počtu jedinců a rozšiřování hnízdních lokalit. Oba druhy byly ještě v 19. století pozorovány v ČR jen výjimečně na omezených lokalitách jižní Moravy a jižních Čech. Šíření se dá přesně vysledovat díky periodicky organizovaným mezinárodním sčítáním od roku 1934, které byly zorganizovány z důvodu prudkého úbytku čápů v celé Evropě, v západní Evropě prakticky vymizel, s industrializací zemědělství. V tomto roce prováděly sčítání četnické stanice a u čápů bílých bylo zaznamenáno v Čechách 126 párů a na Moravě 76 párů. Poté s periodou 10-15 let docházelo k více než dvojnásobnému nárůstu hnízdišť proti období předchozímu. Kompletní sčítání během roku 1984 podchytilo v Čechách 339 a na Moravě 309 hnízdišť, ale v Evropě byl zaznamenán hluboký propad. Od tohoto roku už probíhá podrobné sčítání a sledování jednotlivých hnízd v ČR každoročně. Celkový odhad hnízdícího počtu párů v letech 2001-03 činil 931-954. To je oproti početnosti z roku 1989 zvýšení v průměru o 47 % a zvýšení obsazenosti území na 72 %. K zajímavým jevům patří i jedinci, kteří v posledních letech tráví v ČR i zimu, přestože se jedná o jednoho z nejtýpčtějších druhů tažných ptáků. Trend změny migračního chování je patrný na celoevropské populaci čápů, z nichž mnozí v posledních letech neabsolvují tahovou cestu až do Afriky, ale zůstávají už na jihu Pyrenejského poloostrova anebo v Izraeli, což také hovoří o globálně teplejších zimách. Navíc výrazně narůstající čápi populace ve Španělsku se začala netradičně přizpůsobovat i moderní potravní nabídce, utváří velké kolonie v zázemí skládek.

U čápa černého byla zjištěna početnost hnízdících párů při výše zmíněném sčítání z roku 1934 na 5-6, v letech 1942-45 již 20-25 párů, ale všechny v jediné oblasti luhů pod Lanžhotem. V roce 1944 bylo poprvé zjištěno hnízdění ve Slezsku a od té doby se začali čápi černí šířit přes oblast Hrubého, Nízkého Jeseníku a Oderských vrchů. V Čechách bylo první

hnízdění prokázáno v roce 1952 u Trutnova. V dalších letech se poměrně rychle začalo zaplňovat celé území ČR, celkový odhad z roku 1966 hovoří o 50 párech a v letech 2001-03 je odhad stanoven na 300-400 hnízdních párů, což je oproti stavům z roku 1989 zvýšení téměř o 50 % i obsazenost území se zvýšila prudce na 79 %.

Co se týče výskytu na Jesenicku tak z mapy hnízdišť v roce 2014, která zmapoval J. Vrána, můžeme vyčíst několik kontrolovaných hnízd čápa bílého, kde se podařilo zaznamenat mláďata. Přímo v Jeseníku by dle mapovatele čápi bílí trvale hnízdit neměli, přesto v loňském roce bylo pozorováno hnízdo i s mláďaty na komíně u činžovního domu v ulici U Kasáren. U benzínové stanice AGIP je umělá hnízdní podložka, která není vhodná a dlouhodobě obsazovaná. Z databáze pozorování J. Vrány roku 2013 vyplývá, že v tomto roce bylo v okrese Jeseník zjištěno celkem 16 čapích hnízd, z nichž převážná většina na komínech. Zajímavé je hnízdo v Bernarticích umístěné na funkčním sloupu sítě nadzemního vedení napětí v centru obce, aniž by vodiče byly izolované. Neméně zajímavá jsou i hnízda na topolech u Supíkovic, kde čápi bílé lze sledovat v sezóně na hnízdě on-line přes webovou kameru provozovanou neziskovou společností KRASOHLLED, o.p.s. Mapa hnízd čápa černého roku 2014 byla vytvořena pouze přibližně z důvodů ochrany hnízd před rušením, přesto i na Jesenicku jsou poznačena hnízda u Písečné, Horních Hoštic, Ostružné nebo Bělé pod Pradědem. Pro Vlastivědné muzeum Jesenicka je ovšem zásadní hnízdiště na Zlatohorsku odkud získalo dva uhynulé exempláře v roce 2011 a 2014, z nichž mladého, ještě neplně vybarveného jedince (nemá zobák a nohy červené, ale lahově zelené) je možno spatřit jako dermoplastický preparát ve stálé expozici Fauny a Flory ve Vodní Tvrzi.

Ohrožení, která mohou čápy potkat je mnoho. Problémem bývá počasí, kdy v deštivých a chladných letech se podaří odchovat pouze minimum mláďat. Daleko problematičtější je klimatická změna ve vztahu k zimovištím, kdy opakovaná sucha v oblasti Sahelu mají na svědomí tisíce mrtvých čápů. Samozřejmě při migraci a na zimovištích v Africe hrozí další ztráty poškozením prostředí chemizací, např. DDT, vysušováním mokřadů, ale i lovem pro zábavu a obživu. Antropogenní příčiny úhynu okroužkovaných čápů Kroužkovací stanice Národního muzea Praha z let 1932-2012 ukazují u čápů bílých především na nárazy do drátů z 50 % a zásahy el. proudem 23 %, 10 % dalších bylo zastřeleno. U kroužkovaných čápů černých 29 % zemřelo zastřelením, 27 % bylo zasaženo el. proudem a 25 % zemřelo po nárazu do drátů.

Čápi černí, kteří byly nalezeni poblíž svého hnízda v oblasti Horního Údolí a byli darováni do muzejních sbírek VMJ revírníkem LS Jeseník Ing. Paulem, také zemřeli po nárazu do el. vedení. Většinou tyto úrazy mají na svědomí mladé, nezkušené ptáky, kteří ještě nemotorně létají. Vzhledem k tomu, že se jedná už o pátý případ v téže lokalitě ve vztahu k silně ohroženému druhu, přistoupilo se k zabezpečení nadzemního vedení vysokého napětí, o které se zajímá i SCHKO Jeseníky. ČR křížuje přes 70 000 km vzdušných elektrických vedení vysokého napětí společně s počtem 750 000 stožárů a sloupů. V první rovině dochází ke zraňování a usmrcování ptáků po nárazu do vodičů, což postihuje především velké a noční druhy, zvláště v místě tahových cest, hnízdišť a vodních ploch a za špatné viditelnosti. Prevencí je instalace zvýrazňujících prvků. Druhým problémem je pak zraňování a usmrcování na nevhodných konstrukcích z důvodu zasažení elektrickým výbojem. Obecně lze říci, že nejnebezpečnější jsou sloupy se složitým křížením neizolovaných vodičů, na jejichž plochých vrcholech s dobrým výhledem nejen čápi s oblibou sedají. Někdy pro kontakt stačí pouze spojení střikance trusu ptáka s vrcholem sloupu. Od 80. let 20. století je problematice věnována pozornost a dochází k testování ochranných technologických prvků. Od prvků, které ptákům úplně znemožňovali dosednout na konstrukci (hřebeny, konzola typu Pařát), což je pak nutilo vybírat si daleko nebezpečnější místa pro sezení, se přechází spíše k nabídce alternativní plochy. Účinné opatření je dráty izolovat ochrannými lištami, tam, kde je to možné, nebo alespoň umístit nevodivé bidlo nad vodiče. Ostatně ze zákona vyplývá

povinnost, že do 6. 6. 2024 má každý provozovatel distribuční soustavy zabezpečit linky staré i nové konstrukce ochrannými technologiemi, na jejichž vývoji se distribuční společnosti v současnosti podílejí.

Čáp je z hlediska ochrany přírody považován za tzv. vlajkový druh, který je pro lidi dostatečně sympatický, považovaný za užitečný, a zároveň jeho ochrana má pozitivní vliv i na jiné složky životního prostředí. Co nám může výzkum jejich chování i prosté sledování laika říci o stavu naší planety?

Literatura

CEPÁK, Jan. Čápi a elektrovody. *Ptačí svět*. Praha: ČSO, 1/2014, roč. XXI, s. 20. ISSN 1801-7525

ČSO - Pták roku 2014 – čáp bílý a čáp černý [online]. [cit. 2014-10-23]. Dostupné z: <http://cap.birdlife.cz/o-capech> .

HLAVÁČ, Václav, KOUBOVÁ, Martina, NEUWIRTHOVÁ, Helena. *Ochrana přírody – Ochrana ptáků na linkách vysokého napětí* [online]. [cit. 2014-10-26]. Dostupné z: <http://www.casopis.ochranaprirody.cz/Pece-o-prirodu-a-krajinu/ochrana-ptaku-na-linkach-vysokeho-napeti.html> .

CHVAPIL, Stanislav. Zimování čápů u nás. *Ptačí svět*. Praha: ČSO, 1/2014, roč. XXI, s. 20. ISSN 1801-7525

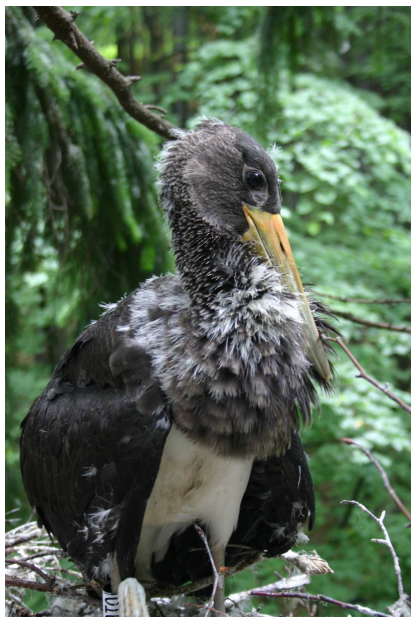
SEDLÁČEK, Karel a kol. *Červená kniha I Ptáci*. Vyd. 1. Praha: SZN, 1988, 180 s. ISBN 07-120-88.

ŠTASTNÝ, Karel, BEJČEK, Vladimír, HUDEC, Karel. *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice*. Vyd. 1. Praha: Aventinum, 2006, 463 s. ISBN 80-86858-19-7.

VRÁNA, Josef. Zpráva z kontroly hnízd čápa bílého (*Ciconia ciconia*) v okrese Jeseník v roce 2013

Kroužkování mláďat čápa černého na hnízdě v Horních Hošticích, 2004 (foto A. Lyko)

Mládě čápa černého na hnízdě ve Štachlovicích u Vidnavy, 2004 (foto A. Lyko)